

İstanbul'un İlk Verem Savaşımı Derneği: *Ligue contre la Tuberculose (Phitisie pulmonaire) de Constantinople*

The First Anti-Tuberculosis Society in Istanbul: *Ligue contre la Tuberculose (Phitisie pulmonaire) de Constantinople*

şeref Etker¹

¹Dr., İstanbul, Türkiye

ORCID: ř.E. 0000-0001-6966-8816

Sorumlu yazar/Corresponding author:

şeref Etker,
İstanbul, Türkiye

E-posta/E-mail: serefetker@gmail.com

Başvuru/Submitted: 05.09.2019

Revizyon Talebi/Revision Requested:
18.10.2019

Son Revizyon/Last Revision Received:
28.10.2019

Kabul/Accepted: 04.11.2019

Online Yayın/Published Online: 03.07.2020

Atıf/Citation: Etker, şeref. "İstanbul'un ilk Verem Savaşımı Derneği: *Ligue contre la Tuberculose (Phitisie pulmonaire) de Constantinople*."

Osmanlı Bilimi Araştırmaları 21, 2 (2020): 225-247.
<https://doi.org/10.26650/oba.710116>

Öz

İstanbul ve çevresinde verem savaşımı için 1903 yılında *Ligue contre la Tuberculose (Phitisie pulmonaire) de Constantinople* adıyla bir dernek kurulmuştur. Dr. Kleovulos H. Kokolatos (Cléobule C. Coccolatos, 1865-1944) tarafından kurulan bu dernek, 1912 yılında *Société internationale contre la Tuberculose de Constantinople* adını almıştır. Böylece, I. Dünya Savaşının sonunda kurulan Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti'nden önce, İstanbullu hekimlerin Vereme (Fitizi Pulmoner, Akciğer Tüberkülozu) Karşı Savaşım Birliği'ni oluşturarak Türkiye'nin öncü sağlık örgütleri arasına katıldıkları saptanmaktadır. Kleovulos Kokolatos, aynı yıllarda ayrıca *Bulletin médical de Constantinople* adlı aylık bir dergi yayımlamıştır. Derneğin 1903 ve 1912 tarihli tüzüklerinde, din, milliyet ve cinsiyet ayrımı yapılmadan İstanbul halkına veremden korunma çarelerini öğretim, yoksul hastalara parasız sağlık hizmeti sunma, dispanser ve sanatoryumlar kurma amaçları öne çıkmaktadır. Dernek üyeleri, özellikle tüberküloz hastalığının erken tanısı, sağaltımı ve genel hijyen uygulamaları eğitiminde başarı sağlamış görünmektedir. Dr. Kleovulos Kokolatos'un yirminci yüzyılın başında tüberküloza karşı başlattığı uluslararası savaşım Türkiye'nin verem savaş derneklerine örnek olmuştur.

Anahtar sözcükler: Tüberküloz, verem, sağlık dernekleri, tüzük, Türkiye, tıp tarihi, Kleovulos Kokolatos, Cléobule C. Coccolatos

ABSTRACT

The *Ligue contre la Tuberculose (Phitisie pulmonaire) de Constantinople* convened in 1903 with the objective of combating tuberculosis in Istanbul and its environs. Established by Dr. Kleovulos H. Kokolatos (Cléobule C. Coccolatos, 1865-1944), a native internist, the League was reorganized as the *Société internationale contre la Tuberculose de Constantinople* in 1912. The League became the first medical association in the combat against tuberculosis in Istanbul. An Ottoman antituberculosis Society was established in 1918. Dr. C. Coccolatos also published the monthly *Bulletin médical de Constantinople*. The regulations of the Society from 1903 and 1912 stipulated non-discrimination with regard to religion, ethnicity and gender, in offering instruction towards

tuberculosis prevention, dispensation of free healthcare and the creation of sanatoriums in the capital. The members of the Society succeeded in raising awareness of the contagion of tuberculosis and implementation of hygiene measures. Cléobule / Cleovoulos Coccolatos' pioneering association constituted a model for anti-tuberculosis societies in Turkey.

Keywords: Tuberculosis, phitisie, medical society, regulation, Turkey, history of medicine, Kleovulos Kokolatos, Cléobule C. Coccolatos

Türkiye’de verem hastalığına karşı örgütlenmenin Birinci Dünya Savaşının son yılında kurulan *Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti* (VMOC) ile başladığı varsayılır.¹ Oysa, VMOC’nden onbeş yıl kadar önce,² 1903 yılında Dr. Kleovulos Kokolatos’un öncülüğünde, İstanbul’da “Tüberküloza (Fitizi Pulmoner) Karşı Savaşım Birliği” *Ligue contre la Tuberculose (Phitisie pulmonaire) de Constantinople* (LCTC) adıyla kurulmuş bir başka dernek vardır.³ Dr. Kokolatos ile birlikte derneğin tüzüğünü hazırlayanlar arasında: Dr. Leonidas Limarakis, Dr. Vasil Ritzo (Vasileos Ritsos) ile Dr. Nikolaos Fermanoğlu’nun adları bilinmektedir. Kleovulos Kokolatos’un kurucu başkanlığını yaptığı Birliğin genel sekreteri Eczacı-Kimyager Pierre Apéry (Petros Aperis)’dir.

LCTC, ilk toplantısını 27 Eylül 1903 Pazar günü Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane’nin Beyoğlu’ndaki lokalinde yaparak Yönetim Kurulunu belirlemiştir.⁴

Dersaadet’de verem hastalığına karşı ittihaz-ı tedbir etmek üzere bir heyet-i tıbbiye teşkilini tasavvur eden doktorlar evvelki gün Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane’de akd-i ictima ile Doktor [Kleovulos] Kokolatos’u riyasete, Doktor İstekulis [Konstandinos Stekulis] ile Doktor [Viçen] Ormanyan’ı riyaset-i saniyeye ve Aperi [Apéry] Efendi’yi heyetin hizmet-i kitabetine ve şehrimizin etibbasından on kadar zevatı da muhasebe ve vezne memurluklarıyla müşavirliğe tayin etmişlerdir.

- 1 Tevfik İsmail Gökçe, *Verem Savaşında 50 Yıl, 1918-1968* (İstanbul: Türkiye Ulusal Verem Savaşı Derneği, 1968); Ekrem Kadri Unat, “Osmanlı İmparatorluğunun Son 40 Yılında Türkiye’nin Tüberküloz Tarihçesi Üzerine,” [İstanbul Üniversitesi] *Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dergisi* 10, 4 (1979): 273-284; Saim Polat Bengiserp, “Türkiye’de Sanatoryum ve Göğüs Hastalıkları Hastanelerinin Tarihine Bir Bakış,” *IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi, İstanbul, 18-20 Eylül 1996, Kongreye Sunulan Bildiriler* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003) içinde, 157-186; Murat Aksu, “Tıp Tarihi Açısından Türkiye’de Veremle Savaş” (Tıpta Uzmanlık Tezi, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji AD, 2006); Murat Aksu, *Tıp Tarihi Açısından Türkiye’de Verem Savaşı* (Ankara: Türkiye Ulusal Verem Savaşı Dernekleri Federasyonu, 2007); Ceren Gülser İlikan (Rasimoğlu), “Tuberculosis, Medicine and Politics: Public Health in the Early Republican Turkey” (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006); Asuman Tezcan, “Savaş Yıllarında İstanbul ve Anadolu’da Verem,” *Bilgi ve Bellek* sayı 5 (Kış 2006): 105-121; Murat Aksu ve Sadık Toprak, “The Importance of Associations in the Struggle against Tuberculosis in Turkey,” *Tüberküloz ve Toraks* 60, 3 (2012): 291-294; Nuran Yıldırım, “Osmanlı Devleti’nde Göğüs Hastalıkları ve Verem,” *Türk Göğüs Hastalıkları Tarihi*, ed. Muzaffer Metintaş (İstanbul: Türk Toraks Derneği, Aves Yayıncılık, 2012) içinde, 35-36; Nuran Yıldırım ve Mahmut Gürkan, “Verem Mücadele Cemiyetleri/Verem Savaş Dernekleri,” *aynı yerde*, 85-100; Léa Delmaire, “Construction et déconstructions d’une maladie sociale. Les politiques de lutte contre la tuberculose en Turquie (1948-1960)” (Yüksek Lisans Tezi, Institut d’Études Politiques de Paris, 2017).
- 2 *Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti Nizamname-i Esasisi* ([İstanbul]: Bahriye Matbaası, 1918/1334), 14.5x21.0 cm., 18 s. Cemiyetin adresi: Cağaloğlu, Mahmudiye Caddesi’nde Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye binasının üst katı.
- 3 “Règlement de la *Ligue contre la Tuberculose (Phitisie pulmonaire) de Constantinople* (14/27 Septembre 1903),” *Revue médico-pharmaceutique* (İstanbul) 17 (1904): 42-44. Yeni (Gregoriyen) ve eski (Jülyen) tarihler birlikte verilmiştir.
- 4 *Sabah*, numero 5003, 7 Receb 1321/16 Eylül 1319/29 Eylül efrenci 1903, 3.

Dr. Kleovulos Hristos Kokolatos (Cléobule Chr. Cocolatos / Κλεόβουλος Χρ. Κοκκολάτος),⁵ 1865 yılında İstanbul Tarabya'da doğdu.⁶ Fener Rum Mekteb-i Kebiri'nden 9 Haziran 1885 tarihinde mezun oldu,⁷ ardından Yunanistan'a giderek Atina Üniversitesi'nin Tıp Fakültesi'ne kaydoldu (11 Kasım 1885).⁸ Bu Fakülteden 1891 yılında Tıp Doktoru derecesiyle mezun olan Kleovulos Kokolatos, öğrenciliği sırasında yayıncılık yaptı: Önce bir takvim-almanak,⁹ daha sonra *Akademiya*¹⁰ ve *İatrikon Deltion (tis Akademias)*¹¹ dergilerini yayımladı.¹²

Dr. Kokolatos, 1891'de İstanbul'a döndükten sonra, Beyoğlu'na yerleşti, muayenehanesini açtı ve Elen Filoloji Derneği'ne (*Ellinikos Filologikos Syllogos*: Rum Cemiyet-i Edebiyesi) üye oldu; Derneğin antropoloji, biyoloji ve bilim kurullarında görev aldı. Kleovulos Kokolatos'un 1894'te Fransa'ya gittiği,¹³ Paris hastanelerinde çalışırken Paris Anatomi Derneği'ne (*Société anatomique de Paris*) üye olduğu ve geliştirdiği basit bir tıbbi aletle (aspiratör) Lyon'da katıldığı uluslararası sergide mansiyon kazandığı bilinmektedir.¹⁴

- 5 Kokkoláτος soyadının transliterasyonu Kokkolatos / Cocolatos olarak yapılabilir; okunuş ve söyleniş Kokolatos'dur ve dönemin Türkçe metinlerine Kokolatos olarak geçmiştir, bkz. aşağıda dn. 41 ve 42.
- 6 Kleovulos Hristos Kokolatos'un doğum/vaftiz kayıtlarına ulaşamamıştır. Atina Üniversitesi arşivindeki kayıt defterinde (sıra no. 3352) Tıp Fakültesine girdiği 1885 yılında 20 yaşında olduğu belirtilmektedir. Aynı yerde memleketi Keffalinia (Kefalonya adası) olarak gösterilmiştir. Kleovulos Kokolatos, özgeçmişinde Tarabya doğumlu olduğunu belirtir, bkz. *Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi / Encyclopédie biographique de Turquie*, c.2, haz. Mehmet Zeki [Pakalın] (İstanbul: Ekspres Matbaası, 1929), 322. Dr. Kleovulos Kokolatos'un babası Hristos Kokolatos'un Tarabya Rum Ortodoks kabristanında bulunan mezarında doğum yeri Kefalonya olarak gösterilmiştir. Ailenin Kefalonya'dan İstanbul'a göç ettiği, Dr. Kleovulos H. Kokolatos ile kardeşi Dr. Nikolaos H. Kokolatos'un İstanbul'da doğdukları anlaşılmaktadır.
- 7 Fener Rum Erkek Lisesi (*Megali tou Genous Skholi*) kayıtlarında soyadı 'Κοκκολάτος / Kokolatos' olarak geçmektedir, bkz. Vasilis Kremmydis, *Oi Megaloshkolites [Oi Megaloshkolites] (1863-1974)* (Atina: Dodoni, 2007), 72. Aynı yerde, Kleovulos Kokolatos (ailesi) 'Kefalonyalı' olarak gösterilmektedir. Kleovulos Kokolatos ilköğrenimine Tarabya'daki Zarifion okulunda başlamış olmalıdır. Dr. Kokolatos daha sonra mezunu olduğu Fener'deki okulunun tabipliğini yapacaktır.
- 8 Atina Üniversitesi arşivindeki bilgiye göre, Kleovulos Kokolatos'a İstanbullu mimar Akhilleas Kampanakis (Αχιλλέας Καμπανάκης, 1855-1921) referans vermiştir. Aynı yerde ailenin İstanbul'daki malvarlığının değeri "20.000 drahmi" olarak gösterilmiştir.
- 9 *Αττική Μέλισσα ήτοι ετήσιον ημερολόγιον χρονογραφικόν επιστημονικόν μετά ποιήσεων και διηγημάτων του έτους 1887* [Attiki Melissa itoi etision imerologion khronografikon epistimonikon meta poiseon kai diigimaton tou etous 1887] birinci yıl (Atina: Vlastou Varvarigou, 1886).
- 10 *Ακαδημία* (Atina, 4 Kasım 1887 - 14 Şubat 1889).
- 11 *Ιατρικόν Δελτίον (τις Ακαδημίας)* [Akademi Tıp Bülteni] (Atina, 14 Şubat 1889 - 1891).
- 12 Kleovulos Kokolatos, Fener Lisesi'nden mezun olurken de "Genç Müzler/Musalar" adlı bir derleme yayımlamıştır: *Νεανική Μούσα* [Neaniki Musa] ήτοι συλλογή επιγραμμάτων ποιημάτων κλπ, Πατριαρχικό Τυπογραφείο (İstanbul: Patrikhane Matbaası, 1885), 80 s.
- 13 Gazete ilanlarında "Doktor Kokolatos Efendi Paris şehrinde ikmal-i tahsil etdikden sonra müddet-i medide şehri mezkur hastahanelerinde istihdam ile ameliyat-ı mahsusa ve bilhassa emraz-ı dahiliye... hastalıklarının tedavisinde kesh-i ihtisas eylemiştir" denmiştir.
- 14 *Bulletin officiel de l'Exposition de Lyon, universelle, internationale et coloniale* no. 40 (4 octobre 1894): 3 (Médecine et Chirurgie: Diplôme de Mention honorable). "Une nouvel aspirateur, disposé pour aspirer et injecter du Dr. Cocolato, approuvé par l'Académie de Médecine de Paris, Séance de 6 Novembre 1894, présente par le Pseur [Étienne] Lancereux." Resim için bkz. *Νεολογον Εβδομαδιαία Επιθεώρησις* (İstanbul) 3, 51 (6 Kasım 1894), 1008. <http://pleias.lis.upatras.gr/index.php/neologou/article/view/28574/28557>

Dr. Kleovulos Hristos Kokolatos (1865-1944)
İstanbul “Veremle Mücadele Cemiyeti” kurucusu ¹⁵

Dr. Kleovulos Kokolatos, 1895’te Louis Pasteur’ün ölümü ve Röntgen ışınlarının bulunuşu üzerine *Syllogos*’ta iki konferans verdi:

Pasteur, hayatı ve eserleri [*Pasteur; vios kai erga*]
Röntgen - X ışınlarının teorik, tarihsel ve pratik yönleri (deneylere dayanarak)
[*Peri ton aktinon tou X-Roentgen ipo theoritikin, istorikin kai praktikin epopsin (meta peiramaton)*]

İstanbul’lu iki hekim arkadaşıyla birlikte 1896’da “Tıp ve Eczacılık Gazetesi”ni (*Ιατρική και Φαρμακολογική Έφημερίς / İatriki ke Farmakologiki Efimeris*) çıkaran Dr. Kokolatos,¹⁶ aynı yıl içinde, Atina Üniversitesi’nde öğretmeni olan Dr. Theodoros Afenduli’nin yaşamı ve bilimsel çalışmalarıyla ilgili bir yayın yaptı.¹⁷ Kendisi gibi Tarabyalı olan Dr. Spiridon Mavroyeni Paşa’nın ölümü üzerine biyografisini hazırlayarak 11 Mart 1902’de *Syllogos*’ta sunduktan sonra Atina’da yayımladı.¹⁸

- 15 “Dr. Klebül S. Kokolatos / Dr. Cléobule S. Cocolatos,” *Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi / Encyclopédie biographique de Turquie*, c.2, haz. Mehmet Zeki [Pakalın] (İstanbul: Ekspres Matbaası, 1929), 322-323 (portre). Kleovulos Kokolatos’un baba (göbek) adı Hristos, Fransızca metinde C.(hristos) olarak kısaltılmış; C. harfinin Fransızca okunuşu S. olarak Türkçe yazımına yanlış geçmiştir.
- 16 Kleovulos H. Kokolatos, *Ιατρική και Φαρμακολογική Έφημερίς* (İatriki ke Farmakologiki Efimeris/Tıp ve Eczacılık Gazetesi) adlı gazeteyi İstanbullu doktorlar Pantoleon İatropulos (Π.Ι. Ιατρόπουλος) ve Efstathios Ioanu (Ευστ. Π. Ιωάννου) ile birlikte Atina’da yayımlamıştır. İki aylık olan gazete dört sayı çıkmıştır.
- 17 Kleovulos H. Kokolatos, *Βίος και έργα Θεοδώρου Αφεντούλη* [Vios ke erga Theodoru Afenduli (1824-1893)] (İstanbul: I. Pallamari, 1896), 7 s.
- 18 Kleovulos H. Kokolatos, *Βίος Σπυρίδωνος Σ. του Μαυρογένους Πασά: συνταχείς κατ’ εντολήν του εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου* [Vios Spiridonos S. tou Mavroyenus Pasa (1817-22 Ocak 1902)] (Atina: Anesti Konstantinidi, 1902), 24 s.

Dr. Kleovulos Kokolatos, Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane'ye (CTŞ) 1905 yılında üye seçildi. Bir yıl sonra, Cemiyet'in kalp hastalıkları konusunda yapılan en başarılı çalışmaya verdiği "Amélie Apéry Ödülü"nü aldı. Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane'nin 50. kuruluş yıldönümü için düzenlenen bilimsel toplantılarda lepra ve deri hastalıklarındaki gelişmeler üzerine hazırladığı kapsamlı ve tartışmalı sunum onun mesleki ilgi alanlarının genişliğini gösterir.¹⁹ CTŞ yönetimlerinde uzun sürelerle "Kütüphaneci" (*bibliothécaire*) ve Genel Sekreter olarak görev aldı.²⁰

Şehremaneti'nin Hıfzıssıhha Komisyon-ı Âlisi'ne 1901 yılında atanan Dr. Kleovulos Kokolatos burada mortalite istatistiklerini inceleme olanağını buldu.²¹ Sosyal ve yaratıcı bir hekim olan Kokolatos, çağdaş tıp dallarının gelişmesini izleyerek meslektaşlarını *Ligue contre la Tuberculose (Phitisie pulmonaire) de Constantinople* içinde bir araya getirmeyi başardı.²² Şehremaneti Sıhhiye Dairesi'nin istatistiklerine göre, bu Birliğin kurulduğu 1903 yılında, İstanbul'da kayıtlara geçen 14.136 ölümün % 19'u verem hastalığının sonucudur. Bu gruptaki ölümlerin % 74'ü akciğer tüberkülozuna (*phitisie pulmonaire*: edranü'r-rie) bağlıdır.²³ Verem ölümleri ise kamuoyuna genellikle yansıtılmamaktadır.²⁴

19 Cléobule C. Coccolatos, "Rapport sur les travaux de dermatologie présentés à la Société Impériale de Médecine pendant son premier Cinquantenaire (1856-1906)," *Dersaadet Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane'nin Ellinci Senesi Devriyesi (1856-1906)/Cinquantenaire de la Société Impériale de Médecine de Constantinople (1856-1906)* (Constantinople: Imp. L. Babok & Fils, 1907) içinde, 191-235 (lu dans les séances du 26 Avril et du 10 Mai 1907).

20 Cléobule Ch. Coccolatos, *Historique de la Bibliothèque de la Société Impériale de Médecine de Constantinople, 1857-1913* (Istanbul: Imprimerie Chanth, 1913), 39 s.

21 T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) İ.ŞE.00014.00037.001, 7 Teşrinisani 1317/20 Kasım 1901.

22 1901 yılında Berlin'de *l'Association internationale contre la Tuberculose*, Yunanistan'da "Pan-Elenik anti-Tübeküloz Derneği" (*Πανελλήνιος Σύνοδος κατά της Φυματιώσεως (Φθίσεως) εν Ελλάδι*) kuruldu. Romen Dr. Constantin Simionescu da 1902'de Fransa'da *l'Œuvre antituberculeuse de Paris* adını verdiği bir dernek kurdu. Kifidis, Dr. Kokolatos'un *l'Association internationale contre la Tuberculose* derneğinin muhabir üyesi olduğunu bildirmektedir, bkz. aşağıda dn. 41.

23 [Şehremaneti Sıhhiye Dairesi] "İstanbul Şehrinin Yirmi Senelik Verem Vefiyat İstatistiği (1315/1899-1335/1919)," Hüsameddin Şerif [Kural]. *Verem Teşhis ve Tedavisi* ([İstanbul]: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Matbaası, 1337/1921) içinde, 9-10.

24 "Dersaadet'de vefiyat: 14 Eylül'den 20 Eylül'e [1903] kadar 180 vefat vuku bulmuşdur. Bunlardan 2'si kızıl, 2'si çiçek, 11'i tifodan vuku bulub diğeri adı hastalıklarındandır." *Malumat*, aded 2288, 30 Cemaziyülahir 1321/9 Eylül rumi 1319/22 Eylül efrenci 1903, s. 2, st. 5.

Dr. K. Kokolatos'un reçete başlığı: Beyoğlu Bekâr sokak, numero 20.²⁵

Dr. Kokolatos'un verem konusunda yalnız Beyoğlu'nda *Sylogos*'ta verdiği konferanslar bilinmektedir. Halkı ve hekimleri ilgilendiren benzer konularda başka ortamlarda da konuşmalar yapmış olmalıdır.²⁶

1900-1901

Veremden korunma [*Profilaksis apo tis fthiseos, Vosporis* (İstanbul), Mayıs 1901]

1901-1902

Bugünün Avrupa'sında vereme karşı savaşın nasıl yürütüldüğüne dair
[*Pos tin simeron en Evropi dieksagetai o kata tis fthiseos agon*]

1902-1903

Tüberküloza yatkın kişilerin hijyeni hakkında [*Peri tis igieinis ton prodiatetheimenon is tin fthisin*]

İstanbul'daki Verem Savaş Derneği [LCTC] tarafından: Sanatoryumlar ve burada uygulanan verem tedavileri hakkında

[*Ek merous ton en Konstantinupoli sindesmou kata tis fmatioseos. Peri fthisiatreion (sanataorion/sanatoriumes) kai tis therapies tis fmatioseos en autes*]

Sanatoryumların kurulması gerekli mi? [*İnai anangaia kai par imin i idrisis fthisiatreion*]

Veremli hasta evde nasıl tedavi edilir? [*Pos prepei na therapevetai o fthisikos kat oikon*]

25 Dr. K. Kokolatos'un diğer adresleri: Sakızağacı (Ağa Cami/Atıf Yılmaz) sokak no. 6, Sakızağacı sokak no. 32, Sakızağacı sokak no. 68, Abanos (Abanoz/Halas) sokak no. 6, Abanos sokak no. 36, Tarlabası, no. 164. Dr. Kleovulos Kokolatos, "On yıldır göğüs ve mide hastalıklarına bakmaktadır. Hastalarını sadece evinde kabul eder. Abanos sok., 36" *Κωνσταντινουπόλις [Konstantinupolis, Galata, İstanbul]*, Sene 35, Sayı 141, 4 Temmuz 1901, s. 3, st. 4. Derneğin adresi Dr. Kokolatos'un bu evi olmalıdır. "Dr. Kl. Kokkolatos," erişim 15.03.2020, <https://srv-web1.parliament.gr/main.asp?current=8259664>.

Başka bir ilanda: "Çeharşembe ve Cuma günleri saat dörtten altıya kadar Bab-ı ali caddesinde Meserret Apartmanı tahtındaki İbrahim Nazif Efendinin Eczahanesinde bulunur" *Sabah*, numero 5050, 25 Şaban 1321/2 Teşrinisani 1319/15 Teşrinisani efenci 1903, s. 4, st. 5.

26 *Ο εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος: Σύγγραμμα περιοδικόν. Τόμος ΚΗ'. Συλλογικά έτη ΑΘ', Μ' και ΜΑ' 1899-1902*, vd.

1903-1904

Şehir dışındaki (sayfiye yerlerindeki) tedavi merkezleri ve vereme karşı klinikler

[*Peri eksohikon therapeftirion kai antifimatikon iatreion*]

1907-1908

Veremle savaşta hijyen, veremden korunma, verem ve evlilik hakkında

[*Peri tis igieinis en to kata tis fthiseos agona, peri ton meson pros profilaksin ap'aftis kai peri fthiseos kai gamou*]

Toplumda ve okuldaki fiziksel ve ruhsal yorgunluğun sinir hastalıklarına ve vereme tetikleyici neden olması

[*He somatiki kai pneumatiki iperkoposis en te ti koinonia kai tois skholeiois os prodiathetikon aition tis te neurastheneias kai tis fthiseos*]

1911-1912

Okul ve kadın (eş) üzerinden veremle savaş

[*Peri ton dia tou skholeiu kai tis ginaikos agonos kata tis fthiseos*]

Dr. Kokolatos, CTŞ tarafından çıkarılan *Gazette médicale d'Orient*'dan (Şark Tıp Gazetesi) ayrı olarak, 1909'da aylık *Bulletin médical de Constantinople* (Dersaadet Risale-i Tıbbiyesi) dergisini yayımlamaya başladı.²⁷ Yazılarında tüberküloz istatistiklerine de yer vererek hastalığın İstanbul'daki durumunu ayrıntılı olarak inceledi.²⁸

Kleovulos Kokolatos'un muayenehanesi, resmi görevi, dernek çalışmaları ile dergi yayıncılığı arasında deneysel araştırmalar yapmış olması onun bir başka yönünü daha göstermesi bakımından ilginçtir.²⁹

27 *Bulletin médical de Constantinople* (İstanbul), directeur-propriétaire: Dr. Cléobule C. Coccolatos, rue Tarla-Bachi [Tarlabası], No. 152, Péra [Beyoğlu].

28 C.C. Coccolatos, "Statistique de la Mortalité par la Tuberculose pulmonaire dans le Département de Constantinople," *Bulletin médical de Constantinople* 3, 1 (15 avril 1911): 3-5.

29 Cléobule Coccolatos, "L'action du Chlorure de Baryum sur le Cœur des Poulets. Expériences personnelles sur le Cœur des Poulets au Moyen du Chlorure de Baryum (Démonstration des Propriétés rythmiques de la Pointe du Cœur au Moyen du Chlorure de Baryum)," *Bulletin médical de Constantinople* 3, 10 (15 janvier 1912): 101-102. Baryum klorürün tavuk kalbine etkisinin araştırıldığı bu deneylerin nerede yapıldığı belirtilmemiştir.

Αγναθὴ Μααρίφ Μεμαρλугundan

Ο ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΦΘΙΣΕΩΣ ΑΓΩΝ

ΠΡΟΦΥΛΑΞΙΣ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΦΘΙΣΕΩΣ

Διήλεκτις γενομένη ἐν τῷ ἐν Κορονι/πόλει Ἑλλη-
νικῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ.

ΥΠΟ

ΚΛΕΟΒΟΥΛΟΥ ΧΡ. ΚΟΚΚΟΛΑΤΟΥ, ΙΑΤΡΟΥ,
Μέλους τοῦ ἑνωθέντος Ἑλληνικοῦ Συλλόγου τῆς Νομαρχίας Κορονι/πόλεως

• Ἡ φθίσις εἶναι νόσος μεταδοτικῆς, ἀλλὰ
φυκετὴ καὶ ἴσχυρος •

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ

Dr. Kleovulos H. Kokolatos
Veremle Savaş Veremden Korunma³⁰

L. E.

BULLETIN

MÉDICAL

DE CONSTANTINOPLÉ

Paraissant chaque mois

Sous la Direction

DU

DR. CLÉOBULE C. COCCOLATOS
RÉDACTEUR EN CHEF

Une Publication et Librairie de la Société Impériale de Médecine de Constantinople
Imprimé à la Société Impériale de Médecine de Constantinople, sous le patronage de Sa
Majesté le Grand Seigneur et Ministre de la Santé de la Ville
Constantinople, sous le patronage de Sa Majesté le Sultan
Dilhal et d'Allah, sous le patronage de Sa Majesté le Grand Seigneur
Membre de Sa Majesté le Sultan
Commissaire de l'Ordre de l'Étoile
Chevalier de Sa Majesté
Membre de la Société de Médecine de Constantinople
Membre de la Société de Médecine de Constantinople, sous le patronage de Sa
Majesté le Grand Seigneur et Ministre de la Santé de la Ville

CINQUIÈME ANNÉE.

CONSTANTINOPLÉ
Imprimerie CHANTH, Galata.
1913

Bulletin médical de Constantinople
Dr. Cléobule C. Coccolatos, rédacteur en chef

Cemiyet-i Tibbiye-i Şahane Başkanı Dr. Antoine/Andonios E. Dallas,³¹ 1908 başında yaptığı bir konuşmada: tüberküloz konusunda son yılların çalışmalarını özetletirken,³²

30 Kleovulos H. Kokolatos, *O κατά της φθίσεως αγών : Προφύλαξις από της φθίσεως* [O kata tis Fthiseos Agon: Profylaksis apo tis Fthiseos] (Atina: Anesti Konstantinidu, 1902-1903), 3 fas., 48 s. Dış kapak: sağ üstte Kokolatos imzası, altta Ellinikos Filologikos Syllogos mühürü [Ankara MK 1973 A 1424].

31 Antoine/Andonios Emmanuil Dallas (1844-1910), CTS'ye 1907-1909 yıllarında iki dönem başkanlık yapmıştır, bkz. C.C. Coccolatos [Kokolatos], "Éloge du Dr. Antoine E. Dallas," *Bulletin médicale de Constantinople* 2, 1 (15 mars 1910): 3-6; 2, 2 (15 avril 1910): 16-18; C.C. Coccolatos, *Biographie du Dr. Antoine E. Dallas*. (İstanbul: Impr. Ferd. Walla, 1910).

32 M. le Président [Antoine Dallas] à propos de la ratification de la création "d'une filiale à Péra" de *l'Œuvre antituberculeuse de Paris*, lit ce quit suit:

"Messieurs,

Il y a quelques jours le télégraphe nous a communiqué que la ratification de la création d'une filiale à Péra de *l'Œuvre antituberculeuse de Paris* a été adoptée dans sa séance extraordinaire du 27 Février.

Cette nouvelle toute flatteuse qu'elle soit ne constitue pas une innovation pour notre pays car à côté des mesures de salubrité publique poursuivies avec assiduité de tout temps, grâce à la sollicitude d'un souverain sage et prévoyant, les données de la Science Médicale sont rigoureusement mises en pratique pour tout ce qui concerne l'hygiène non seulement de la Capitale, mais aussi de tout l'Empire Ottoman. Au sujet de cette question palpitante vous vous rappelez, Messieurs, qu'il y a juste, jour par jour, treize ans que Sa Majesté, l'auguste protecteur de notre Société, par message impérial transmis par l'intermédiaire de S.E. feu Mavroyéni Pacha, médecin particulier de Sa Majesté, nous faisait l'honneur nous inviter à nous occuper de la question de la contagion de la tuberculose et des moyens de s'en préserver et qu'un rapport

L'Œuvre antituberculeuse de Paris adlı derneğin İstanbul'da bir şube açma isteminin takdir edilmesi gerektiğini, ancak bunun Osmanlı başkenti ve ülkesi için yenilik oluşturmayacağını; hijyen konusunun uzun süredir devletin gündeminde olduğunu belirtmiştir. Bu tarihten onüç yıl önce (8 Şubat 1895) Sultan II. Abdülhamid, Dr. Mavroyeni Paşa aracılığıyla Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane'nin veremin bulaşıcılığı konusunu incelemesini istemiş;³³ Cemiyetin kurduğu özel komisyonun bu konuda bir rapor hazırlamıştır.³⁴ Raporun önerilerine uygun olarak Şişli'de Hamidiye Etfal Hastahanesi'nin bahçesinde intaniye pavyonları açılmış; Kütahya'da yapılacak yeni bir sanatoryumun projeleri geliştirilmiştir.³⁵ Dr. Dallas, konuşmasını Dr. Kokolatos'un kurduğu "anti-tüberküloz birliği" (LCTC) ile yıllardır yaptığı çalışmalarına değinerek tamamlar.³⁶

détaillé résumant toutes les opinions émises par les Sociétaires qui avaient pris part aux délibérations fut élaboré par une Commission et soumis en Haut Lieu. Ce rapport traduit en turc a été distribué par milliers d'exemples avec ordre exprès que les mesures proposées soient mises en pratiques. Les résultats de cette heureuse initiative souveraine se font sentir tous les jours; il y a un encore que Sa Majesté a décidé la création d'un Sénatorium [*sic*] dans un endroit bien convenable près de Kutahia dans un grande forêt de sapins. Une autre petit Sanatorium fonctionne déjà comme annexe à l'Hôpital Hamidié.

Une ligue antituberculeuse aussi, la fondation de laquelle est due à un de nos distingués collègues M. le Dr. Cl. Cocolatos existe depuis quelques années, luttant dans la mesure de possible contre le terrible fléau. Tout de même, nous ne devons pas être moins heureux si d'autres confrères viennent s'unir à nous pour cette œuvre éminement solitaire."

Gazette médicale d'Orient 53, 6-7 (août et sept. 1908): 91, Séance du 28 février [de la Société impériale de médecine de Constantinople].

- 33 Dr. Spiridon Mavroyeni Paşa'nın çalışmaları için, bkz. Feza Günergün, "Spiridon Mavroyeni Pacha (1817-1902) et sa Contribution à la Diffusion des Sciences médicales dans l'Empire Ottoman," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 6, 1 (2004): 37-63.
- 34 CTŞ tüberküloz raporunu hazırlayan komisyon: Dimitri Zambako Paşa (Başkan), Edmond Lardy, Cemil [Topuzlu] (Başkan yardımcıları), Aleksandros Kamburoğlu Paşa, Dimitri Eftivuli, David Pardo, Vasil Ritzo, Pierre Apéry, Faik Paşa Della Sudda, Mihran Zartaryan ve Stavros Stamatiadis, bkz. *Gazette médicale d'Orient* 41, 16 (15 Octobre 1896): 233.
- 35 Rapor, CTŞ'nin 3 Mayıs 1895 tarihli toplantısında kabul edilmesinden yaklaşık bir buçuk yıl sonra iki bölüm halinde yayımlanmıştır. "Sur la contagiosité de la tuberculose et la manière de s'en préserver. Rapport rédigé au nom de la Société Impériale de Médecine par une commission ad hoc," *Gazette médicale d'Orient* 41, 16 (15 octobre 1896): 233-239; *Gazette médicale d'Orient* 41, 18 (15 novembre 1896): 265-272). Birinci bölümünün altbaşlığı: "Instruction pratiques sur mesures a prendre pour se préserver contre la tuberculose". Hamidiye Etfal hastanesi 1899'da açılacak, pavyonlar daha sonra yapılacaktır. .
- 36 Dr. Constantin Simionesco'nun *L'Œuvre antituberculeuse de Paris* derneğinin İstanbul'da bir şube açma başvurusu ancak 1908 yılı sonunda ele alınmıştır. BOA, İ.HUS.00171.00092.001 (20 Teşirinisani 1324/9 Zilkade 1326/3 Aralık 1908):
"Verem hastalığının men-i sirayeti zımında Fransa'da teşekkül eden ve Memalik-i Şahane'de bir şube tesisine karar vermiş olan 'Övr dö la tüberküloz' [L'Œuvre antituberculeuse de Paris] nam cemiyetin taht-ı himaye-i mülukaneyeye kabulü istirham kılınmış verilen arz-ı hal bu babdaki mütalaa-yı samiye-i fehimaneleri arz buyurulmak üzere şerefsudur buyurulan irade-i seniye-i cenab-ı padişahi-yi mantuk-ı celile tefhikan ve lutfen suy-i sami-i cenab-ı sadaret-penahiye irsal kılınmış olmağla ol babda emr-ü-ferman Hazret-i Veli'yiül-emrindir."
- Dr. Z.-H. Ethier'nin 1909 yılı içinde *L'Œuvre antituberculeuse de Constantinople* için İstanbul'da çalıştığı bilgisi doğrulanamamıştır

Dersaadet (İstanbul) Rum Tabibleri Cemiyeti'nin (*Συνδέσμος τών εν Κωνσταντινουπόλει Ελλήνων Ιατρών / Sindesmu ton en Konstantinoupolei Elinon İatron*) 10/24 Ekim 1910'da yapılan ilk genel kurulunda Dr. Aleksandros Zoiros (Çalikis) Paşa başkanlığına seçilirken, Dr. Kleovulos Kokolatos derneğin genel sekreteri olmuştur.³⁷

Roma'da 1912 yılında toplanan 10. Uluslararası Tüberküloz Kongresi'ne yine "Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye azasından Zoiros [Çalikis] Paşa'nın Verem Kongresine [*Congrès international contre la tuberculose, Rome, 14-20 avril 1912*] ve Tıp Fakültesi Hıfzıssıhha Muallimi azadan Aristidi [Skuros] Bey'in Hıfzıssıhha-yı İctimaiye Meşher-i Umumiyesine [*l'Exposition internationale d'Hygiène sociale de Rome (1912), organisée à l'Occasion du Congrès international pour la Lutte contre la Tuberculose*] delege" olarak gönderilmesi uygun görülmüş,³⁸ Dr. Kleovulos Kokolatos ise kongreye kendi olanaklarıyla, derneği LCTC adına katılmıştır.³⁹

LCTC, İkinci Meşrutiyet'in ilanından önce kurulan derneklerin çoğunluğu gibi, 1912 yılında yeniden örgütlenerek *Société internationale contre la Tuberculose de Constantinople* (SICTC) adını almıştır. Derneğin, Dr. Kokolatos'un sahibi ve başyazarı olduğu *Bulletin médical de Constantinople* dergisinde yayımlanan tüzüğü, 1903'te İstanbul'da kurulan *Ligue contre la Tuberculose (Phitisie pulmonaire) de Constantinople* derneğinin tüzüğünün (gözden geçirilmiş) bir kopyasıdır.⁴⁰ Yeni derneğin başkanı yine Kleovulos Kokolatos'dur.⁴¹

37 Şeref Etker, *İkinci Meşrutiyetin Tabip Örgütleri* (İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2017), 39.

38 BOA, BEO.003894.292035.001. 3 Mayıs 1327 / 16 Mayıs 1911.

39 Kleovulos Kokolatos, Türkiye, Balkanlar ve Ortadoğu'daki tabip ve eczacıları *Agenda Médico-pharmaceutique d'Orient illustré pour 1912 contenant les Adresses de tous les Médecins et Pharmaciens de Turquie, etc.* adını verdiği bir katalogta toplamak istemiş, ancak bu yayını projelerini gerçekleştirememiştir.

40 *Bulletin médical de Constantinople* 4, 3 (15 août 1912): 39-41.

41 A. Kifides [Atanas Kifidis], "Dr. Klebül S. Kokolatos / Dr. Clébule S. Cocolatos," *Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi / Encyclopédie biographique de Turquie*, c. 3, haz. Mehmet Zeki [Pakalın] (İstanbul: Hamit Matbaası, 1930-1932), 469-70 (portre)."

"Tabip. İstanbul'da (Tarabya) doğmuş olan Dr. Kokolatos Veremle Mücadele Cemiyeti'nin (*Ligue contre la Tuberculose*) müessislerinden olup Cemiyetin eski reisidir. 1903'te Vilayet Sıhhiye Meclisi (*Conseil supérieur d'Hygiène*) azası ve İstanbul Sıhhi Risalesi'nde (*Bulletin médical de Constantinople*) müdür ve başmuharrir olmuştur. İstanbul Tıp Cemiyeti'nin [Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane] birincilik mükafatını kazanmış olan Dr. Kokolatos, Paris'teki Sosyete Anatomik (*Société anatomique de Paris*) ve Beynelmül Veremle Mücadele Cemiyeti'nin (*l'Association internationale contre la Tuberculose*) muhabir azalığını yapmış, bilhassa andokart [endokard], miyokart [miyokard], perikart [perikard ve] İstanbul Tıp Cemiyeti'nin [CTS] takdirini kazanmış olan kalp nevrozlarının usulü tedavisi hakkında ve Veremle Mücadele [*Ο κατά της φθίσεως αγών : Προφύλαξις από της φθίσεως* O kata tis fthiseos agon: Profilaksis apo tis fthiseos / Veremle Savaş , Veremden Korunma] gibi birçok tetkikler neşretmiştir. "Dermatoloji faaliyetine dair raporu" ilk ellinci sene-i devriyesinin tes'idinde Tıp Cemiyeti'ne takdim edilmiştir. Mumailiyh, *Commandeur de la Couronne de Roumanie, Commandeur du St. Sépulcre* unvanlarını haiz olup 1912 Roma Beynelmül Veremle Mücadele Kongresinin (*Dixième Conférence internationale contre la Tuberculose*) altın madalyasını ihraz etmiştir." Dr. Kokolatos, ayrıca 1905 yılında bir Sanayi Madalyası ile ödüllendirilmiştir. BOA, DH.MKT.00924.00078.001.

Cemiyet-i Tibbiye-i Şahane'nin 1913-1914 dönemi
Yönetim Kurulu üyesi Dr. Kleovulos Kokolatos (ön sıra, soldan ikinci)⁴²

Dr. Kleovulos Hristos Kokolatos, 1930'lu yıllara kadar Beyoğlu'ndaki evinde hekimlik yapmış⁴³ ve 1944 yılında ölmüştür.⁴⁴

Société internationale contre la Tuberculose de Constantinople

İstanbul'da 1903 yılında kurulan *Ligue contre la Tuberculose (Phitisie pulmonaire) de Constantinople* (LCTC) derneğinin adı, Meşrutiyet'in ilanından sonra, 1912'de *Société internationale contre la Tuberculose de Constantinople*'a (SICTC) dönüştürülmüştür. Derneğin adındaki 'Enternasyonal / Uluslararası' nitelemesi, İmparatorluğun bütün

42 Oturanlar (sağdan sola): Eczacı-kimyager Pierre Apéry (Petros Aperis), Dr. Simeon Hristoforidis, Dr. Yeorgios K. Noulis (Başkan), Dr. Kleovulos H. Kokolatos (Başkan yardımcısı), Dr. Samuel Abrevaya [Marmaralı / Abravanel]; ayakta: Dr. Jak (Yako Moiz) Barbut, Dr. Vasil Konos, Dr. Vanya H. Koidan (Vania Coïdan), Dr. Aleksandros Sarandi-Pappadopulos, Dr. Dimitrios Kilaiditis. *Bulletin médical de Constantinople* 5, 5 (15 mars 1914): 67.

43 Kokolatos Bey, Adres: Beyoğlu, Sakızağacı 32 No. hane; Oda [İstanbul Tabip Odası] No. 773, *Üçüncü Mıntaka Etibba Odasına Mukayet Aza Cetveli*, 1933 (İstanbul: T.C. 3üncü Mıntaka Etibba Odası, 1933), 26.

44 Kleovulos H. Kokolatos'un ölüm kayıtları görülmemiştir. Ancak, 1944 yılının Mart ayı içinde ölümünün kırkinci gününde adına İstanbul Arnavutköy'ünde bir ayin düzenlenmesi 1944 başında öldüğünü göstermektedir. Nerede öldüğü ise bilinmemektedir. "Dr. Kl. Kokkolatos," erişim 15.03.2020, <http://www.megarevma.net/Ofikialoi.htm>

‘millet’lerine hizmetin amaçlandığını ve üyeleri arasında “din (inanç, kült), milliyet ve cinsiyet ayrımı yapılamayacağını” (Mad. 5) vurgular. Böylece Dernek, İkinci Meşrutiyet’in ‘müsavat ve uhuvvet’ kavramlarını benimsemiş olmaktadır. Verem gibi, çağın yaygın ve ölümcül hastalıklarından biri söz konusu olduğunda çoğul kültürlü bir metropolün insanlarına farklı davranılması düşünülemezdi. Tüzüğe göre, Derneğin halka açık konferansları ve yayınları “ülkede konuşulan çeşitli dillerde yapılacaktır” (Mad. 4). Tüzük metninin – çağın tabiileri için *lingua franca* olan – Fransızca hazırlanması, LCTC’in ilk toplantılarını Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane’de yapması, tabiiler arasında yerleşmiş olan diyalogun bir devamı sayılabilir. İkinci Meşrutiyet döneminde kurulan derneklere siyaset yasaklanmışken, kurucuları SICTC tüzüğünde bu koşula din konusunun eklenmesi önemsemişlerdir (Mad. 24).⁴⁵ Derneğin yabancı sağlık kuruluşları ve kurumlarıyla işbirliği yapacağı da açıklanmıştır (Mad. 3).

SICTC derneğinin tüzüğü daha önce aynı amaçla kurulan *Ligue contre la Tuberculose (Phitisie pulmonaire) de Constantinople*’un 1903 tarihli tüzüğünün aynıdır: Sadece dernek adından ‘fitizi pulmoner’ (akciğer tüberkülozu: *sillü’r-rie*) terimi çıkarılmıştır.⁴⁶ Tüzükteki diğer değişiklik ‘*ambulance*’ (poliklinik) yerine ‘*dispensaire*’ (dispanser) sözcüğünün kullanılmasıdır.⁴⁷ Tüzüğün 30. maddesinde: Birliğin mühüründe sağlık simgesi (*symbole de santé*) ve kuruluş tarihinin bulunacağını belirtilmesine karşın, Kokolatos’un yayımladığı metinde (ikidilli: Fransızca ve Türkçe olması gereken) bir mühür yoktur. İleride bulunacak belgelerle buna benzer eksik bilgilerin tamamlanabileceğini umuyoruz.

İttihat ve Terakki hükümetinin Bahriye Nazırı Cemal Paşa’nın girişimiyle İstanbul’da 20 Nisan 1918 tarihinde⁴⁸ kurulan *Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti*’nin Nizamnamesinde “aynı unvan ve maksad ile başka bir cemiyet teşkil edilemez; *Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti* Memalik-i şahanede birdir” (Mad. 3) yazılmış olması bu tarihte, VMOC’nin *Société internationale contre la Tuberculose de Constantinople*’un yerini almasının öngörüldüğünü düşündürmektedir.⁴⁹ İki derneğin tüzükleri arasındaki benzerlikler dikkat çekicidir. *Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti* dernek olarak bir varlık göstermemiştir: Dr. Tevfik Sağlam’a

45 Bkz. *Tecemmuat Hakkında Kanun-ı Muvakkatı*, 3 Mart 1328 / 16 Mart 1912.

46 LCTC Tüzüğüne göre (Mad. 32) “tüzüğün yürürlük süresi üç yıldır”. Bu durumda 1906, 1909 ve 1912 yıllarında Tüzük metni gözden geçirilebilecektir. Birlik, 1912 yılında yapılan Genel Kurulunda dernek adıyla tüzük yazımındaki diğer değişiklikleri kabul etmiş olmalıdır.

47 Fitizyoloji/Ftizyoloji (*mebhasü’l-sill*) tüberküloz bilimi için kullanılan bir terimdir. İstanbul Üniversitesi’nde (Cerrahpaşa Hastanesi) 1951’de kurulan Ftizyoloji Kliniğinden sonra, Ankara (1952) ve Ege Üniversitelerinin Tıp Fakültelerinde (1955) Ftizyoloji Klinikleri açılmıştır. Verem Savaş Dispanseri günümüzde de kullanılan kurumsal bir isimdir.

48 “Bahriye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerinin riyasetinde kurulmuş bulunan *Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti*, menafi-i umumiyyeye hadim olduğundan 25 Mayıs 1334 tarihinde irade-i Hazret-i Padişah-ı şerefsad [sic] buyurulduğundan” 8 Haziran 1334/1918 tarihinde onaylanmıştır, Gökçe, *Verem Savaşında 50 Yıl, 1918-1968* (İstanbul: Türkiye Ulusal Verem Savaşı Derneği, 1968), 8.

49 *Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti Nizamname-i Esasisi*, 2.

göre, “[Umumi] harbin son zamanlarında İstanbul’da bir ‘Verem Mücadele Cemiyeti’ [VMOC] teşekkül etmiş, fakat harbin felaketle neticelenmesi üzerine bir şey yapmadan dağılmıştır”.⁵⁰ SICTC derneğinin üyeleri, Mütareke döneminde ağırlaşan sağlık sorunlarının başında gelen vereme karşı savaşım içindeki yerlerini almış olmalıdır.⁵¹

SICTC Yönetim Kurulu üyelerinin adları (şimdilik) bilinmemekle birlikte,⁵² İkinci Meşrutiyet’in “vatandaşları” birleştirici atmosferinde, Dernek içinde Rum, Müslüman, Ermeni, Musevi ve Frenk milletinden tabiplerin birlikte görev aldıklarını düşünüyoruz.⁵³ Derneğin geniş tabanlı Yönetim Kurulunda (Mad. 14) toplumun her kesiminden temsilci ve danışman bulunmuş olmalıdır. VMOC’nin Merkez-i umumisi içinde, Reis-i sani olarak Dr. Besim Ömer [Akalin] Paşa ile Dr. Aleksandros Pappas’nın adlarının geçmesi, SICTC politikasına bir karşılık olarak düşünülebilir.⁵⁴

Tüzükte veremle savaşımın ilke ve yöntemleri ayrıntılı olarak açıklandıktan sonra (Mad. 2), Dernek başkanının bir tabip olması ilkesi getirilmiştir (Mad. 14). Bağışçılığın tanımlandığı (Mad. 27-28) ve Yönetim Kurulu üyelerinin görevlerinin sıralandığı tüzükte, toplantıların düzeni ayrıntılı olarak açıklanmıştır. SICTC üye listeleri ile çalışma ve etkinliklerine ilişkin haber, belge ve defterler henüz bulunamamıştır. Üyeler arasında cinsiyet ayrımı

50 Tefvik Sağlam, “Türkiye verem savaşımın tarihçesi” konusunda, 1918’de kurulan Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti için ‘Memleketimizde veremin büyük bir afet teşkil ettiği ve buna karşı savaşmak gerektiği fikrinin Birinci Cihan Harbinin son senesinde belirmeğe başladığını görüyoruz. Filhakika harbin son zamanlarında İstanbul’da bir “Verem Mücadele Cemiyeti” (sic) teşekkül etmiş, fakat harbin felaketle neticelenmesi üzerine bir şey yapmadan dağılmıştır,’ demektedir, bkz., *Türkiye’de Verem Savaşı, Onbirinci Milli Türk Tıp Kongresi, Ankara, 16-19 Ekim 1950*, raportör Tefvik Sağlam (İstanbul, Kader Basımevi, 1950), 12. İhsan Rifat Sabar’ın benzer bir yorumu: “Memleketimizde ilk verem savaşı teşkilatı 1923’te İzmir’de kurulmuştur (Prof. Tefvik Sağlam ve Dr. Behçet Uz’un teşebbüsile) [*İzmir Veremle Mücadele Cemiyet-i Hayriyesi*]. Fakat fiili bir hareket gösterememiştir.” İ.R. Sabar, *Tüberküloz Tarihçesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1956), 54.

51 Mütareke dönemine raslayan influenza (İspanyol nezlesi / Grippe espagnole) pandemisi süresince bile İstanbul’da görülen en yaygın hastalık tüberküloz (Tb) olmuştur: 1919 – Tb 3.183, Grip 1.140; 1920 – Tb 3.820, Grip 3.350; 1921 – Tb 3.375, Grip 2.209, bkz. Albert Dejouany, Léopold Belbèze, *Les Alliés à Constantinople: Le Service de Santé du Corps d’Occupation français, son Œuvre militaire, médicale et sociale* (Paris: Les Presses Universitaires de France, 1925), 66 (tablo).

52 Leonidas G. Limarakis (1854-1912) SICTC kurulmadan kısa bir süre önce ölmüştür. Dr. Limarakis 1906-1911 yıllarında *Sylogos*’un başkanlığını yapmış; kendisinden sonra başkanlığa Dr. Zoiros Paşa seçilmiştir. Bkz. Haris Eksertzoğlu, *Osmanlı’da Cemiyetler ve Rum Cemaati: Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi, 1861-1912*, çev. Foti Benlisoy ve Stefo Benlisoy, 1. bs. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999).

53 Pierre Apéry (1852-1918) İstanbul’daki tıp ve eczacılık derneklerinin değişmez isimlerinden biridir, bkz. Michèle Nicolas, “Eczacı Pierre Apéry ve Bilimsel Yayınları,” *IV.Türk Eczacılık Tarihi Toplantısı Bildirileri (4-5 Haziran 1998 ; İstanbul)*, ed. Emre Dölen (İstanbul: Marmara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, 2000), 125-140.

54 Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti’nin ‘aza-yı müessisesi’ içinde Memalik-i Osmaniye Musevi Etibba Cemiyeti üyelerinden, Bahriye Nezareti sıhhiye müfettiş-i umumiliği üçüncü şube müdiri Dr. Viktor Bey (Galimidi, 1862-1934) de vardır. Dr. Aleksandros Pappas için, bkz., Vural Solok, “Doç.Dr. Alexander Pappas (1872-1942),” erişim 23.3.2020, <https://history.uoturk.org.tr/biyografiler/doc-dr-alexander-pappas/>

gözetilmeyeceğinin belirtilmesine ve kadınlara ayrı bir üyelik statüsü tanınmasına karşın (Mad. 5), bilindiği kadarıyla, derneğin kadın doktor üyesi olmamıştır.⁵⁵

Verem, bir toplum sağlığı sorunu olarak Osmanlı halkını birinci derecede ilgilendirmektedir. Özellikle Berlin çıkışlı güncel haberler, Behring⁵⁶ ve Koch'un tüberküloz çalışmaları yakından izlenmektedir.⁵⁷ Hastaların, hekimler ve sağlık kuruluşları (sanatoryumlar) arasındaki hareketleri doğal bir 'ağ' oluşumuna yol açmıştır.⁵⁸ Veremin sağaltılabileceği umudu hastaları, hekim ve hastaneler yanında, kendilerine yakın buldukları derneklere yöneltmiştir. İstanbul'da 1903 yılında kurulan verem savaşımı derneği bu ilginin odağına yerleşerek sözünü dinletebilmiş ve halka hastalıktan korunmanın yollarını göstermiştir.⁵⁹ *La Ligue contre la Tuberculose (Phthisie pulmonaire) de Constantinople*, başlangıçta "pratik bilgiyi yaymaya çalışan bir akademik girişim" olarak değerlendirilmiştir.⁶⁰ Derneğin, "zaman içinde sanatoryum açma" amacını (Mad. 2) gerçekleştirememesi bir ölçüt sayılırsa, bu yorumda bir doğruluk payı olduğu söylenebilir.⁶¹ Ancak, bir dönem için Türkiye'de verem savaşımına katkılar sağladığı kuşkusuzdur.

Sonuç

İstanbul Uluslararası Verem Savaşımı Derneği *Société internationale contre la Tuberculose de Constantinople*'ın 1912 tarihli tüzüğünün üç yıl sonra, 1915'te yapılacak bir Genel Kurulda ele alınarak güncellenmesi öngörülmüş (Mad. 32), ancak Birinci Dünya Savaşının başlaması, dernek kurullarının toplanmasını engellemiştir. Savaşın yarattığı

55 SICTC kurulduğu tarihte İstanbul'daki tek kadın hekim Dr. Amália Frisch'dir (Edirne 1882-Budapeşte 1941), bkz. László András Magyar, Şeref Etker ve Szabolcs Dobson, "Dr. Amália Frisch among Women and Wars, Istanbul to Budapest," *Medicina Historica* 1, 3 (2017): 163-167.

56 "Doktor [Emil von] Behring ve Verem," *İkdam*, numro 3330, 6 Receb 1321/15 Eylül 1319/28 Eylül efrenci 1903, s. 3, st. 1-3.

57 Gülten Dinç ve Ayten Arıkan, "The Interview with Robert Koch held by Hüseyin Hulki and the Ottoman Delegation on Tuberculin Therapy," *Vaccine* 37, 17 (2019): 2422-2425.

58 Dr. Giovanni B. Violi'nin 1902 yılının Temmuz ayında Burgazada'da açtığı çocuk sanatoryumu için bkz. Gülten Dinç ve Şeref Etker, "Türkiye Çocuk Hekimliğinin İlk Dergisi: *La Pédiatrie en Turquie / Türkiye'de Emraz-ı Etfal*," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 5, 2 (2004): 62-102. Dr. Vasil Ritzo bu derginin yayın kurulunda yer almıştır.

59 Tevfik Salim Sağlam, Askeri Tıbbiye'den 1903'te mezun olmuş, 1909'da Tıp Fakültesi'nin kadrosuna katılmıştır. Bu tarihlere İstanbul'daki verem savaşımı ve sanatoryumlar konusunda bilgisinin olmaması düşünülemez. Buna karşın, "Bizde hususi sanatoryumların ilk müteşebbis ve müessisi Dr. Musa Kazım'dır. İlk sanatoryumunu 1924'de Büyükkada'da bir köşkte kurmuş[tur]" yazmıştır, bkz. Tevfik Sağlam, "Tüberküloz Savaşı," *Tüberküloz. 3. İç Hastalıkları Kliniğinde Tertiplenen Olgunlaşma Kursu*, yay. Tevfik Sağlam (İstanbul: Mazlum Kitabevi, 1943), 145.

60 *Medical Record* (New York) 65, 24 (18 Haziran 1904): 1015 (Our letter from Constantinople). Yazar, LCTC için "taklitçi" derken, doğru yönde bir çaba olduğunu kabul etmektedir: "*La Ligue contre la Tuberculose (Phthisie pulmonaire) de Constantinople* is an imitative effort in the right direction, though it must necessarily – and for long – be looked upon as a purely academic attempt to propagate a practical knowledge."

61 *La Revue internationale de la Tuberculose* (Paris) 18, 4 (Ekim 1910): 283. LCTC derneği 1910 yılına kadar bir tüberküloz dispenseri açma olanağını da bulamamıştır: "Lutte de solidarité sanitaire engagée déjà par la Ligue anti-tuberculeuse de Constantinople. Elle aussi s'est occupée de l'installation d'un dispensaire à Péra, elle n'a pu arriver à trouver les moyens."

yıkım, göçler ve yoksulluk tüberkülozun bütün sınıflar arasında yayılmasına neden olurken veremle savaşımı görev bilen tabipler ve gönüllüler hastalıktan korunma ve sağaltım için, toplumsal uğraşlarını sürdürmüşlerdir. 1903'te kurulan İstanbul Verem (Fitizi Pulmoner: Akciğer Tüberkülozu) Savaşımı Birliği *Ligue contre la Tuberculose (phitisie pulmonaire) de Constantinople*'in üyeleri bu çalışmalarıyla yüzyılın başından Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar verem hastalığına karşı bir siper oluşturmuşlardır.⁶²

İstanbul Uluslararası Verem Savaşımı Derneği Tüzüğü⁶³

Derneğin amacına dair

Mad. 1. İstanbul'da, veremle mücadele amaçlı bir dernek kurulmuştur. Bu dernek şimdilik Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti ve kenar mahallelerinde faaliyet gösterecektir.

Mad. 2. İstanbul [Uluslararası] Verem Savaşımı Derneği, halkı veremden korumak için vazgeçilmez olan pratik bilgileri mümkün olan her türlü yolla (toplantılarda halka açık konferanslar, üyelerinin okullarda vereceği popüler dersler, hastalıktan korunmak için halkın anlayacağı dilde pratik öğütlerin yayınlanması vs.) yayarak; hastalığa karşı bilimselliği kanıtlanmış koruyucu ve pratik tedbirleri (çoğunluğu bedava olarak okullara tükürük hokkaları; okul, eczane, toplantı mekanları ve diğer bu gibi yerlere, veremi önleyip yenmeye yönelik vazgeçilmez temel bilgileri içeren tabloların dağıtılması) doğrudan uygulayarak; başkentin özellikle kalabalık mahallelerinde, göğüs yakınması olan fakir hastalara gerekli tıbbi konsültasyon ve tedavinin bedava sağlanacağı dispanserler kurarak; yapılacak bağışlar ve üye aidatları sayesinde özellikle fakir veremlilerin tedavisi için, zaman içinde sanatoryumlar (*) açarak, keza bu hastalıkla mücadelenin gerektirdiği diğer her türlü yolla amacına ulaşmayı hedeflemektedir.

[* Sanatoryum ve dispanserlerle ilgili özel yönetmelikler düzenlenecektir.]

Mad. 3. Dernek, amacına ulaşmak için hem Osmanlı İmparatorluğu hem de yabancı ülkelerin dispanser, hastane ve diğer benzeri kuruluş ve tıbbi kurumlarıyla iletişime geçecektir.

Mad. 4. Derneğin halka açık konferansları, aynı zamanda her türlü yazılı önleyici tedbir, ülkede konuşulan çeşitli dillerde icra edilecektir.

62 Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul'da kurulan İstanbul Verem Mücadelesi Cemiyeti (*Ligue antituberculeuse d'Istanbul*) için bkz. Tevfik İsmail Gökçe, *İstanbul Verem Savaşı Derneği Kuruluş, Gelişim ve Çalışmalar (1927-1971)* (İstanbul: İstanbul Verem Savaş Derneği, 1972).

63 "Règlement de la Société internationale contre la Tuberculose de Constantinople," *Bulletin médical de Constantinople* 4, 3 (15 août 1912): 39-41. Dernek tüzüğü resmen onaylandıktan sonra yayımlanmıştır. SICTC tüzüğünün Fransızca metni için bkz., Şeref Etker, *İkinci Meşrutiyetin Tabip Örgütleri* (İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2017), 379-384. Bu tüzük, dernek adı dışında LCTC tüzüğünün aynıdır, bkz. yukarıda dn. 3.

Derneğin üyelerine dair

Mad. 5. İstanbul [Uluslararası] Veremle Savaşımı Derneği, din, millet ya da cinsiyet farkı gözetmeksizin seçilen üyelerden oluşur. Üyelikler *Faal* (yerleşik), *Muhabir* ve *Fahri* (Hanımlara *Katılımcı* üye unvanı verilmiştir) olarak üçe ayrılır.

Mad. 6. *Faal* üyelerin görevi Derneğin amacına her türlü yolla hizmet etmektir.

Mad. 7. *Faal* üyeler, Dernek üyelerinden birinin yazılı talebi üzerine, aranan vasıflara sahip ve aylık 5 kuruş aidat ödeyecek kişiler arasından oylamayla seçilirler.

Mad. 8. *Muhabir* üyeler, Dernek üyelerinden üçünün yazılı talebi üzerine, başkent dışında ikamet eden ve Derneğin hedeflediği amaca ulaşmasına katkıda bulunabilecek kişiler arasından seçilirler.

Mad. 9. *Fahri* üyeler, Dernek üyelerinden üçünün yazılı talebi üzerine, veremle mücadeleye çokça katkı sağlayan kişiler arasından seçilirler.

Mad. 10. Hem *Faal* hem de *Muhabir* ve *Fahri* üyelerin seçimi gizli oy ve Dernek Yönetim Kurulunun toplantılarda hazır bulunan üyelerinin mutlak çoğunluğu ile gerçekleştirilir.

Mad. 11. İstanbul'da bulunan ve Derneğin meclislerine iştirak eden *Fahri* ve *Muhabir* üyeler, Yönetim Kurulu üyeliklerine seçilme hariç, *Faal* üyelerinkiyle aynı haklardan yararlanırlar. Bir *Muhabir* üye bir yıl süreyle İstanbul'da kalacak olursa, genel sekreter tarafından *Faal* üyeliğe geçirilir ve aylık aidat ödemek zorundadır.

Mad. 12. Dernek, üyelerinin her birine dernek mührünü taşıyan ve başkan ile genel sekreterin imzaladığı bir diploma verir, aynı zamanda yürürlükteki yönetmelikten bir örnek gönderir.

Mad. 13. Yıllık aidatını seçimlerin yapıldığı güne kadar ödemeyi ihmal eden bir *Faal* üye seçme ve seçilme hakkını kaybeder. Ve eğer söz konusu ödemeyi izleyen yılın seçimlerine kadar ihmal edecek olur ise istifa etmiş sayılıp adı, Derneğin üye sicil defterinden silinir.

Derneğin Yönetim Kuruluna dair

Mad. 14. İstanbul [Uluslararası] Verem Savaşımı Derneği bir başkan, iki başkan vekili, bir genel sekreter, üç özel sekreter, bir muhasip, bir haznedar ve 16 müşavir üyeden oluşan 25 kişilik bir kurul (Yönetim Kurulu) tarafından yönetilir. Başkan, bir başkan vekili, bir sekreter ve altı müşavirin tıp doktoru olmaları gerekir.

Mad. 15. Başkan, hem Yönetim Kurulunu hem de Genel Kurulu olağan ve olağanüstü toplantılara çağırır. Gündeme ait tartışmaları idare eder, oturum tutanaklarını ve derneğe ait

bütün yazıları, aynı zamanda haznedar tarafından ödenecek olan fatura ve ödeme emirlerini imzalar. Görev başında bulunamayan başkanın yerini vekillerinden biri doldurur.

Mad. 16. Genel Sekreter, Derneğin arşiv ve mühürünü, protokol ve muhaberatını muhafaza eder. Üyeleri sicil defterine kaydeder ve mukim üyelerin belli bir listesini muhasibe verir. Oturumlarda, Derneğe hitaben gönderilen yazıları okur; Derneğe ait diploma ve bütün belgeleri Başkanla birlikte mühürleyip imzalar. Kimsenin arşive ait herhangi bir nesneyi Dernek binasının dışına çıkarmasına izin vermez ve isteyene sekreteryaya ile ilgili her türlü bilgiyi sağlar.

Mad. 17. Özel sekreterler [oturum sekreterleri], Yönetim Kurulunun her bir oturumunun tutanaklarını uygun bir kütüğe kaydederler. Bunları bir sonraki oturumun başında okur ve tutanaklar kabul edildiğinde Başkanla birlikte imzalarlar. Aynı zamanda Genel kurulların tutanaklarını kaleme alırlar.

Mad. 18. Haznedar (Veznedar), Derneğin kasasını tutar. Kendisine yatırılan her bir meblağdan şahsen sorumludur. Aidatların muhasip tarafından verilen ve bizzat imzaladığı çift makbuzlarla zamanında tahsilini gözetir. Başkanın izni olmaksızın kendi başına hiçbir harcamada bulunmaz. Üzerinde yalnızca, Dernek adına en fazla 20 lira bulundurabilir.

Mad. 19. Muhasip, sicil defterine göre üye aidatlarının makbuzlarını çift olarak tanzim eder ve tahsili için Veznedara iletir. Ödeme emirlerini de aynı şekilde haznedara gönderir. Bunları imzaladıktan sonra Başkanın da imzasına sunar ve özel bir muhasebe defterine kaydeder.

Mad. 20. Yönetim Kurulu üyeleri genel olarak Derneğin gelişimini, aynı zamanda mali durumunu gözetirler. Ayda bir kez düzenli ya da Başkanın davetiyle olağanüstü olarak toplanır ve Derneği ilgilendiren her konuda görüşüp karar verirler. Yönetim Kurulunun gerekçesiz peşpeşe üç oturumuna katılmayan her üyesi istifa etmiş sayılır ve yerini söz konusu meclisin izleyen oturumunda tayin edilen bir üye alır.

Derneğin oturumlarına dair

Mad. 21. Dernek, Yönetim Kurulunun olağan ve olağanüstü oturumları dışında, yılda bir kez olağan Genel Kurul çağrısı yapar ve Başkanın gerekli gördüğu durumlarda başka olağanüstü oturumlar gerçekleştirir.

Mad. 22. Yönetim Kurulu, bir oturumdaki hazır üyelerin sayısı ne olursa olsun, Başkan ve Başkan vekillerinden birinin hazır bulunması şartıyla toplantı yeter sayısını bulmuş sayılır.

Mad. 23. Bir oturumda hazır bulunan bütün üyeler adlarını bir katılım defterine kaydederler.

Mad. 24. Oturumlar süresince siyaset ve dinden bahsetmek yasaktır.

Mad. 25. Her üyenin, görüşmeler sırasında aynı konu üzerinde en fazla iki kez söz söyleme hakkı vardır. Son söz tartışma konusunu ortaya atan kişiye verilir. Bununla beraber üç kezden fazla söz verme hakkı Başkana tanınmıştır.

Mad. 26. Oyların [eşit] dağılımı durumunda Başkanın oyu, hem Yönetim Kurulunun hem de Derneğin oturumları sırasında iki oy değerinde sayılır.

Derneğin katılımcı, bağışçı ve hayırseverlerine dair

Mad. 27. Derneğe yılda en az bir mecdiye yatıran her şahıs *Katılımcı* [*souscripteur*] sayılır.

Mad. 28. Dernek, kendisine 50 Türk Lirası hibe eden herkese *Bağışçı*; 100 Türk Lirasının üzerinde bir meblağı verenlere *Büyük Bağışçı* unvanı verir. 500 Türk Lirası üzerinde para bağışlayanlar *Hayırsever*, 1000 Türk Lirasından çok bağışta bulunanlar ise *Büyük Hayırsever* ilan edilirler.

Mad. 29. Derneğe olağanüstü hizmetlerde bulunanlara Olağanüstü Şeref payeleri verilir.

Derneğin mührü ve seçimlerine dair

Mad. 30. Derneğin *Société internationale contre la Tuberculose de Constantinople* (*İstanbul Uluslararası Verem Savaşımı Derneği*) başlıklı özel bir mührü vardır.

Mad. 31. Her yıl Mart ayının ilk Pazar günü Dernek üyelerinin Genel Kurulu toplanır. Yönetim Kurulunun başkanı bu kurulda geçmiş yılın işlerinin hesabını verir. Derneğin mali durumunu inceleme amacıyla seçilen üç üyeli bir komisyon çalışmalarının sonuçlarını ona ibraz eder. Yönetim Kurulu üyelerinin seçimi de bu oturum sırasında gerçekleştirilir.

Tüzüğün elden geçirilmesine dair

Mad. 32. İşbu tüzüğün yürürlük süresi üç yıldır. Bu süre sona erdiğinde Dernek, yarısı Yönetim Kurulundan olan üyelerinin yazılı talebiyle tüzüğün yeniden elden geçirilmesini onaylar ve yeni bir tüzüğün yazılması amacıyla bir komisyon seçer. Yeni tüzük, Dernek tarafından onaylanmak üzere Genel Kurula sunulduktan sonra özel bir fasikül halinde basılır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Teşekkür

Dr. K.H. Kokolatos'un yaşamöyküsünün aydınlatılması ve yayınlarının saptanmasındaki yardımları için Panagiotis Lazos, M.Sc. (Atina), Prof.Dr. İrini Dimitriyadis (Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul), Theodoros Kyrkudis, M.Sc. (Aleksandrupolis) ve sayın Yani Paisios'a (Rahmetli Peder Meletios Sakulidis Kütüphanesi, İstanbul); Fransızca tüzüğün çevirisi için Tomas Terziyan, M.Sc.'a teşekkür ederim.

KAYNAKÇA / BIBLIOGRAPHY

Arşiv kaynakları / Archival Sources

Atina Üniversitesi Arşivi

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA. İ.ŞE.00014.00037.001. Teşrinisani 1317/20 Kasım 1901.

BOA. İ.HUS.00171.00092.001. 20 Teşrinisani 1324/9 Zilkade 1326/3 Aralık 1908.

BOA. BEO.003894.292035.001. 3 Mayıs 1327 / 16 Mayıs 1911.

BOA. DH.MKT.00924.00078.001.

Sürelî yayımlar / Periodicals

Ακαδημία (Atina).

Αττική Μέλισσα ήτοι ετήσιον ημερολόγιον χρονογραφικόν επιστημονικόν μετά ποιήσεων και διηγημάτων του έτους 1887 (Atina)

Bulletin médical de Constantinople (İstanbul)

Bulletin officiel de l'Exposition de Lyon, universelle, internationale et coloniale (Lyon)

Gazette médicale d'Orient (İstanbul)

Τατρικόν Δελτίον (τις Ακαδημίας) (Atina)

İkdam (İstanbul)

Κωνσταντινουπόλις (Galata, İstanbul)

Ο εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος: Σύγγραμμα περιοδικόν (İstanbul)

Malumat (İstanbul)

Medical Record (New York)

Νεολογον Εβδομαδιαία Επιθεώρησις (İstanbul)

La Revue internationale de la Tuberculose (Paris)

Revue médico-pharmaceutique (İstanbul).

Sabah (İstanbul)

Basılı Kaynaklar / Printed Sources

- Aksu, Murat. "Tıp Tarihi Açısından Türkiye'de Veremle Savaş". Tıpta Uzmanlık Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.
- Aksu, Murat. *Tıp Tarihi Açısından Türkiye'de Verem Savaşı*. Ankara: Türkiye Ulusal Verem Savaşı Dernekleri Federasyonu, 2007.
- Aksu, Murat ve Sadık Toprak. "The Importance of Associations in the Struggle against Tuberculosis in Turkey." *Tüberküloz ve Toraks* 60, 3 (2012): 291-294.
- Bengiserp, Saim Polat. "Türkiye'de Sanatoryum ve Göğüs Hastalıkları Hastanelerinin Tarihine bir Bakış." *IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi, İstanbul, 18-20 Eylül 1996, Kongreye Sunulan Bildiriler* içinde 157-186. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003.
- Coccolatos, Cléobule C. "Rapport sur les Travaux de Dermatologie présentés à la Société Impériale de Médecine pendant son premier Cinquantenaire (1856-1906)." *Dersaadet Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane'nin Ellinci Sene-i Devriyesi (1856-1906) / Cinquantenaire de la Société Impériale de Médecine de Constantinople (1856-1906)* içinde 191-235. Constantinople : Imp. L. Babok & Fils, 1907.
- Coccolatos, [C.C.] "Éloge du Dr. Antoine E. Dallas [I]." *Bulletin médicale de Constantinople* 2, 1 (15 mars 1910): 3-6.
- Coccolatos, [C.C.] "Éloge du Dr. Antoine E. Dallas [II]." *Bulletin médicale de Constantinople* 2, 2 (15 avril 1910): 16-18.
- Coccolatos, C.C. *Biographie du Dr. Antoine E. Dallas*. İstanbul : Impr. Ferd. Walla, 1910.
- Coccolatos, C.C. "Statistique de la Mortalité par la Tuberculose pulmonaire dans le Département de Constantinople." *Bulletin médical de Constantinople* 3, 1 (15 avril 1911): 3-5.
- Coccolatos, Cléobule. "L'Action du Chlorure de Baryum sur le Cœur des Poulets." *Bulletin médical de Constantinople* 3, 10 (15 janvier 1912): 101-102.
- Coccolatos, Cléobule Ch. *Historique de la Bibliothèque de la Société Impériale de Médecine de Constantinople, 1857-1913*. İstanbul: Imprimerie Chanth, 1913.
- Dallas, Antoine. "Séance du 28 février [de la Société impériale de Médecine de Constantinople]." *Gazette médicale d'Orient* 53, 6-7 (août et septembre 1908): 91.
- Delmaire, Léa. "Construction et Déconstructions d'une Maladie sociale. Les Politiques de Lutte contre la Tuberculose en Turquie (1948-1960)." Yüksek Lisans tezi, Institut d'Études Politiques de Paris, 2017.
- Dejouany, Albert ve Léopold Belbèze. *Les Alliés à Constantinople: Le Service de Santé du Corps d'Occupation française, son Œuvre militaire, médicale et sociale*. Paris: Les Presses Universitaires de France, 1925.
- Diñç, Gülten ve Şeref Etker. "Türkiye Çocuk Hekimliğinin İlk Dergisi: *La Pédiatrie en Turquie / Türkiye'de Emraz-ı Etfal*." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 5, 2 (2004): 62-102.
- Diñç, Gülten ve Ayten Arıkan. "The Interview with Robert Koch held by Hüseyin Hulki and the Ottoman Delegation on Tuberculin Therapy." *Vaccine* 37, 17 (2019): 2422-2425.
- Eksertozglou, Haris. *Osmanlı'da Cemiyetler ve Rum Cemaati: Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi, 1861-1912*. Çeviren Foti Benlisoy ve Stefo Benlisoy, 1. bs. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- Etker, Şeref. *İkinci Meşrutiyetin Tabip Örgütleri*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2017.
- Gökçe, Tevfik İsmail. *Verem Savaşında 50 Yıl, 1918-1968*. İstanbul: Türkiye Ulusal Verem Savaşı Derneği, 1968.
- Gökçe, Tevfik İsmail. *İstanbul Verem Savaşı Derneği Kuruluş, Gelişim ve Çalışmalar (1927-1971)*. İstanbul:

- İstanbul Verem Savaş Derneği, 1972.
- Günergun, Feza. "Spiridon Mavroyéni Pacha (1817-1902) et sa Contribution à la Diffusion des Sciences médicales dans l'Empire ottoman." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 6, 1(2004): 37-63.
- Hüsameddin Şerif [Kural]. *Verem Teşhis ve Tedavisi*. [İstanbul]: Mekteb-i Tibbiye-i Şahane Matbaası, 1337/1921.
- İlikan (Rasimoğlu), Ceren Gülser. "Tuberculosis, Medicine and Politics: Public Health in the Early Republican Turkey." Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2006.
- Kifidis A. [Atanas]. "Dr. Klebül S. Kokolatos / Dr. Clébule S. Cocolatos." *Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi / Encyclopédie biographique de Turquie*. 3: 469-70. Hazırlayan Mehmet Zeki [Pakalın]. İstanbul: Hamit Matbaası, 1930-1932.
- Kokolatos, Kleovulos H. *Νεανική Μούσα* [Neaniki Musa] ήτοι συλλογή επιγραμμάτων ποιημάτων κλπ. İstanbul: Patrikhane Matbaası, 1885.
- Kokolatos, Kleovulos H. *Βίος και έργα Θεοδώρου Αφεντούλη* [Vios ke erga Theodoros Afenduli] (Απόσπασμα εκ του ΚΣΤ' τόμου του περιοδικού του Ελλ. Φιλ. Συλλόγου). İstanbul: I. Pallamari, 1896.
- Kokolatos, Kleovulos H. *Βίος Σπυρίδωνος Σ. του Μαυρογένους Πασά: συνταχείς κατ' εντολήν του εν Κωνσταντινούπολει Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου* [Vios Spiridonos S. tou Mavroyenus Pasa]. Atina: Anesti Konstantinidi, 1902.
- Kokolatos, Kleovulos H. *Ο κατά της φθίσεως αγών : Προφύλαξις από της φθίσεως* [O kata tis Fthiseos Agon : Profylaxis apo tis Fthiseos]. Atina: Anesti Konstantinidu, 1902-1903.
- Kremmydis, Vasilis. *Οι Μεγαλοσχολίτες [Oi Megaloskholites] (1863-1974)*. Atina: Dodoni, 2007.
- Magyar, László András, Şeref Etker ve Szabolcs Dobson. "Dr. Amália Frisch among Women and Wars, Istanbul to Budapest." *Medicina Historica* 1, 3 (2017): 163-167.
- Nicolas, Michèle. "Eczacı Pierre Apéry ve Bilimsel Yayınları." *IV. Türk Eczacılık Tarihi Toplantısı Bildirileri (4-5 Haziran 1998 ; İstanbul)*. Editör Emre Dölen içinde 125-140. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, 2000.
- "Règlement de la Ligue contre la Tuberculose (Phitisie pulmonaire) de Constantinople (14/27 Septembre 1903)." *Revue médico-pharmaceutique* (Istanbul) 17 (1904): 42-44.
- "Règlement de la Société internationale contre la Tuberculose de Constantinople." *Bulletin médical de Constantinople* 4, 3 (15 août 1912): 39-41.
- Sabar, İhsan Rifat. *Tüberküloz Tarihçesi*. İstanbul, İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1956.
- Sağlam, Tevfik. *Tüberküloz. 3. İç Hastalıkları Kliniğinde Tertiplenlen Olgunlaşma Kursu*. Yayınlayan Tevfik Sağlam. İstanbul: Mazlum Kitabevi, 1943.
- Sağlam, Tevfik. *Türkiye'de Verem Savaşı, Onbirinci Milli Türk Tıp Kongresi, Ankara, 16-19 Ekim 1950*. Raportör Tevfik Sağlam. İstanbul: Kader Basımevi, 1950.
- Tecemmuat Hakkında Kanun-ı Muvakkatı*. 3 Mart 1328 / 16 Mart 1912.
- Tezcan, Asuman. "Savaş Yıllarında İstanbul ve Anadolu'da Verem." *Bilgi ve Bellek* sayı 5 (Kış 2006): 105-121.
- Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi / Encyclopédie biographique de Turquie*, c.II. Hazırlayan Mehmet Zeki [Pakalın]. İstanbul: Ekspres Matbaası, 1929.
- Unat, Ekrem Kadri. "Osmanlı İmparatorluğunun son 40 Yılında Türkiye'nin Tüberküloz Tarihçesi Üzerine." [İstanbul Üniversitesi] *Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dergisi* 10, 4 (1979): 273-284.

Üçüncü Mıntaka Etibba Odasına Mukayet Aza Cetveli, 1933. İstanbul: T.C. 3üncü Mınataka Etibba Odası, 1933.

Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti Nizamname-i Esasisi. [İstanbul]: Bahriye Matbaası, 1918/1334.

Yıldırım, Nuran. “Osmanlı Devleti’nde Göğüs Hastalıkları ve Verem.” *Türk Göğüs Hastalıkları Tarihi*. Editör Muzaffer Metintaş içinde 35-36. İstanbul: Türk Toraks Derneği, Aves Yayıncılık, 2012.

Yıldırım, Nuran ve Mahmut. Gürkan. “Verem Mücadele Cemiyetleri/Verem Savaş Dernekleri.” *Türk Göğüs Hastalıkları Tarihi*. Editör Muzaffer Metintaş içinde 85-100. İstanbul: Türk Toraks Derneği, Aves Yayıncılık, 2012.

Elektronik kaynaklar / Electronic sources

“Dr. Kl. Kokkolatos.” Erişim 15.03.2020. <http://www.megarevma.net/Ofikialoi.htm>

Neologou Eβδομαδιαία Επιθεώρησις (İstanbul) 3, 51 (6 Kasım 1894), 1008. Erişim 15.03.2020. <http://pleias.lis.upatras.gr/index.php/neologou/article/view/28574/28557>

Solok, Vural. “Doç.Dr. Alexander Pappas (1872-1942).” Erişim 23.03.2020. <https://history.uroturk.org.tr/biyografiler/doc-dr-alexander-pappas/>

